

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ

Соціальна робота з військовослужбовцями та звільненими з військової служби ставить за мету організацію надання допомоги у вирішенні соціально-психологічних проблем, шляхом надання інформаційних, психологічних і корекційних послуг. Домінуючим є створення системи комплексного впливу на особистість в умовах обов'язків служби.

Ключові слова: конфлікти; військовослужбовець; стрес; консультування; тривожність; істерія.

Постановка проблеми та її актуальність. Складне становище політичної, соціально-економічної системи світу негативно відображається на духовному, соціальному житті України та українців. Одне з домінуючих місць на терені розбіжностей у поглядах, інтересах, діяльності людей різних ланок посідають конфліктні ситуації, що призводять до емоційної напруги у суспільстві. Емоційна напруга сучасного суспільства призводить до стресових та конфліктних ситуацій, як між державами так і серед людей.

Всі зміни, які відбуваються в нашій державі, негативно позначаються на українському суспільстві, на Збройних Силах України, так і безпосередньо на військовослужбовцях, саме тому проблема розв'язання конфліктів у військовому середовищі, педагогічним впливом є актуальною.

Стреси та конфлікти у військовому середовищі являють собою ескалацію щоденного суперництва і протистояння в сфері принципів або емоційно обумовлених сутичок, що порушують особистий або міжособистісний спокій. Складно уявити собі становлення військовослужбовця, окремої особистості чи діяльність групи військових без внутрішньої напруги, протиріч, подолання застою, сутичок та боротьби за посади чи місце служби.

Конфлікти, як і будь-які соціальні протиріччя, є формою реальних суспільних зв'язків, котрі виражають взаємодію людей, відношення соціальних груп та спільнот при несумісності їх потреб, мотивів та ролей. Саме тому актуальним є проведення соціальними працівниками педагогічних методів соціальної роботи через консультування у військовому середовищі.

Викладення основного матеріалу дослідження. В соціальній роботі існують два аспекти розуміння педагогічних технологій: по-перше, як способи застосування теоретичних висновків педагогіки у розв'язанні практичних завдань; по-друге, сукупність педагогічних прийомів, методів і впливів, які застосовуються для досягнення поставлених цілей в процесі соціального розвитку, для розв'язання тих чи інших соціальних проблем.

Методи педагогічної діяльності в соціальній роботі спрямовані на виховання, перевиховання, корекцію, реабілітацію, навчання соціального досвіду. До педагогічних методів соціальної роботи включають: формування свідомості; методи організаційної діяльності; методи стимулювання; ігрові методи; методи включення; соціальне навчання; методи схвалювання і засудження.

Педагогічні методи і технології мають важливе значення для практичної діяльності соціального працівника в роботі з військовослужбовцями, допомагаючи їм оволодіти всіма спектрами службових стосунків, визначити і вибрати найбільш раціональний підхід до особистості військового, позитивно вплинути на психічні, емоційно-вольові процеси, надати їм належний імпульс для переборення життєвих негараздів, підтримати і зберегти здоров'я, що потребують соціальної допомоги після збройних конфліктів, війн, під час стресових ситуацій.

Під час Великої вітчизняної війни, засновник англійської клінічної психології Г. Ю. Айзенк працював у психіатричному госпіталі «Мілл Хілл» де лікувались військові від наслідків стресів. Його напрямки дослідження поведінки особистості, виділення типів особистості, що мають нахили до соматичних хвороб, тривожності та істерії. Здійснював пошук різниці між людьми.

Війною частіше займаються військовослужбовці, генерали беруть на себе відповідальність за веденням бойових дій та прийшов час, щоб задуматись, що потрібні і інші фахівці. Виховна та педагогічна робота в військових частинах має особливу увагу та здійснюється тільки на папері, току що бракує часу нею займатись. У виховних відділах працює невелика кількість мотивованих фахівців, оскільки несення служби передбачає першочергову мету служити, виконувати накази. Від народження до смерті людина на собі відчуває вплив різних соціальних факторів і сил, які не можливо пояснити. Для реалізації особистості саме наука психологія розробила тести для людей

які планують подальше життя та бажають працювати за покликанням в збройних силах. Індивід повинен розуміти в якому середовищі він буде працювати, виконувати розпорядження та накази, до чого повинен бути готовим. Різноманітні стреси, що являються повсякденними в сучасному світі виявляються та лікуються завдяки педагогічним та психологічним методикам. Психологи та соціальні працівники виявляють причини стресів та конфліктних ситуацій. В основі будь-якого військового конфлікту відносять проблеми, пов'язані зі службою, позиціями військовослужбовців, цілями, цінностями, уявленнями, ставленнями до різних подій, речей, думок, тобто ті, що породжуються через контакт з кимось. Тому соціальний конфлікт у рамках військового підрозділу є моментом неспівпадіння загального інтересу з індивідуальним, суперечливість в розумінні ролі діяльності військовослужбовця. Конфлікти погіршують соціальний розвиток, фізичне та психічне здоров'я, самопочуття, навчальні та бойові можливості військовослужбовців.

Некомпетентність та бездіяльність військового психолога, соціального працівника у питаннях врегулювання міжособистісних конфліктів у військовому підрозділі може стати підґрунтям розвитку конфліктів, а в подальшому невирішеність конфлікту може досягти таких значних масштабів, що руйнівні наслідки цього явища будуть мати негативне відношення, спрямоване не тільки на життя окремого військовослужбовця, але й на інших військовослужбовців та їх командування: погіршується здоров'я, збільшується можливість виникнення проблеми алкогольної залежності, істотно знижується працездатність, професійна надійність військовослужбовців, збільшується ймовірність прийняття помилкових рішень, провокуються конфліктні ситуації. Численні дослідження підтверджують істотне підвищення рівня загальної тривожності, напруженості у військовому колективі, занепокоєння у багатьох військовослужбовців через виникнення міжособистісних конфліктів.

Екстремальні ситуації в житті на службі, повсякденні труднощі, особистісне критичне відношення військовослужбовця до себе та до інших викликають емоційну й інтелектуальну напругу й переростають у складний конфлікт. Від того, як вчасно і вміло військовий психолог або соціальний працівник зможе допомогти військовослужбовцю справитися з конфліктними ситуаціями на рівні критичних, екстремальних і повсякденних проблемних ситуацій, залежить соціальне благополуччя, психічне і фізичне здоров'я, успішність самореалізації військовослужбовців у військовому середовищі, реагувань на службі. Конфліктні ситуації негативно впливають на функціонування колективів і їхня надмірна інтенсивність та тривалість сприяє розвитку багатьох хворобливих відхилень у психіці особистості військовослужбовця.

Військові дослідники відзначають, що адаптивні ресурси людини, закладені в процесі генетичного розвитку, в сучасних динамічних, насичених труднощами умовах є недостатніми для ефективної взаємодії людини з виникаючими конфліктними ситуаціями. Перед військовою людиною на різних вікових етапах шляху виникають різні за змістом та силою ситуації, які пред'являють зовсім нові вимоги до психічних можливостей. Саме фахівцям з соціальної роботи та психологам, необхідно володіти багатьма психотехніками та педагогічною майстерністю для розв'язання міжособистісних військових конфліктів.

В умовах сучасної ситуації, суспільство має у своєму розпорядженні потенційні ресурси, які могли б при організації соціальної роботи, сприяти ранньому формуванню адаптивних ресурсів, що відповідають як рівню розвитку військовослужбовця, так і характеру й змісту сучасних проблем у військовому середовищі. Використання потенційних можливостей соціальної роботи розкриває перед військовими психологами та соціальними працівниками значні перспективи та можливості. Виходячи з вищезазначеного, соціальному працівнику та військовому психологу у військовому середовищі необхідно вміти розпізнавати джерело виникнення конфлікту, напруженого стану, бачити локалізацію проблемної ситуації, вміти передбачати наслідки та намагатися сприяти уникненню конфлікту чи стресу ще до його ймовірного виникнення з подальшими деструктивними наслідками, а також виконувати свої обов'язки з особливою увагою.

Однією з важливих характеристик життєдіяльності військово-службовців є те, що воно протікає у формі військово-соціальної взаємодії. Це означає, що практично будь-які дії, повсякденне життя і служба, різні види бойової діяльності чи готовності військовослужбовців здійснюються у процесі їх взаємодії з можливостями виникнення конфліктів. Соціальна взаємодія військовослужбовців відбувається за рахунок індивідуальних, групових і суспільних потреб життєдіяльності. Ці потреби задовольняються в рамках основних форм взаємодії - спілкування і спільної діяльності. [2] Якщо брати людське суспільство загалом, то саме завдяки спілкуванню і спільній діяльності, забезпечується взаєморозуміння і узгоджуються окремі дії самих індивідів, формуються спільноти – великі і малі соціальні групи.

Конфлікт у військовому середовищі - це зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій у свідомості окремо взятого військового, в міжособистісних взаємодіях та міжособистісних стосунках індивідів чи груп людей. Розуміння військового конфлікту як форми суперництва суб'єктів, що породжується суперечностями суб'єктивного і об'єктивного характеру між інтересами по службі. Зведення джерела конфлікту до одного суб'єктивного чинника означає заперечення його як природного процесу і стану. У суспільстві в даний час сформувалася потреба в дієвих рекомендаціях по попередженню соціальних та військових конфліктів.

Один із способів вирішення міжособистісного військового конфлікту є процес соціальної взаємодії шляхом співпраці, компромісу, уникнення і пристосування. При аналізі конфліктної ситуації необхідно зрозуміти, які дії лежать в її основі. Учасники конфлікту ірраціонального типу (особистість даного типу характеризується емоційно-нестабільною у стані афекту, гніву, паніки й т.д.) діють ігноруючи розрахунок співвідношення можливого виграшу й втрат. Їхні наслідки, звичайно, не збігаються з усвідомленими інтересами й навіть можуть бути зовсім їм протилежні.

Зіткнення протилежних інтересів у військовому середовищі породжуються певною конфліктною ситуацією, що може існувати задовго до прямого сутички її учасників. Поняття конфліктної ситуації не збігається з поняттям міжособистісного конфлікту, тому що характеризує лише передумову, створює ґрунт для напруження, а також реальні дії сторін по відстоюванню своїх інтересів.

Виділяються дві групи дисциплінарно-психологічних проблем, які породжують міжособистісний конфлікт між військовослужбовцями. Перша – це несформованість (слабкість, нестійкість, неповнота, незавершеність) індивідуальних, групових або владно-організаторських механізмів нормативної поведінки особового складу і управління ним. Перша група проблем ділиться на три підгрупи:

- а) мотиваційні проблеми дисципліни;
- б) проблеми нормативної або організаторської некомпетентності;
- в) проблеми психічної дезорганізації, як особової так і групової, зокрема управлінської (дисциплінарна паніка).

Друга група психологічних проблем дисципліни – це наявність явних або прихованих альтернативних, тінювих дисциплінарних систем, як індивідуальних, так і групових типу «дідівщини», «земляцтва» або іншої неформальної структури зі своєю субдисципліною, яка не сумісна з дисципліною статуту, закону, і навіть загальнолюдською мораллю. Свої, особливі, порядки можуть насаджувати і окремі військовослужбовці, що входить в репертуар їх поведінкової стратегії, пов'язаної із зміцненням провідного положення в системі відносин, своїй неформальній владі. Трапляється, що в подібній ролі виступає і командир підрозділу, якщо він насаджує в підрозділі дисципліну, керуючись не статутом, не благородними принципами військової моралі, а своїми еґотичними спонуками, помилковими уявленнями про цілі і засоби дисципліни.

Існують особистісні проблеми, що погіршують соціальний розвиток військовослужбовців, їх етичне і психічне здоров'я, проблеми при спілкуванні, самопочуття і, отже, бойові можливості військовослужбовців. Це, як правило, труднощі індивідуальної соціально-психологічної адаптації до служби і міжособистісних відносин в новому колективі, негативні соціальні наслідки участі військовослужбовців в бойових діях і екстремальних ситуаціях. Їх джерело – психологічні травми, посттравматичні стресові розлади, що супроводжуються утрудненнями в контактах з тими, що оточують, розлади з самим собою. В результаті особа військовослужбовця деформується як в етичному, так і психологічному планах. Як результат, військовослужбовець відчуває стан незадоволеності значущих потреб, відчуття безвихідності, розгубленості, тривоги, страждання, втрати сенсу життя. Виявляються деформації у вигляді частих непорозумінь, конфліктів в соціальній поведінці – алкоголізм і наркоманія, сексуальні девіації, суїцидальна поведінка, зриви. Можлива і моральна деградація особи, випадки зради, мародерства, крадіжки, ухилення від служби і дезертирства.

До колективно-групових проблем відносяться суперечності, викликані порушенням внутрішньокolleктивних (ділових, моральних, особистих) зв'язків між військовослужбовцями і їх групами. При цьому спостерігається переважний вибір помилкових асоціальних і антиармійських групових орієнтирів, розпад позитивних цінностей колективізму. Роз'єднаність військовослужбовців, що виражається в побутових поточних конфліктах і породжена різними формами психологічної несумісності (мотиваційно-ціннісною, морально-ідеологічною і психофізіологічною), приводить до погіршення комунікації в процесі спільної військової діяльності.

Особистісні і колективно-групові проблеми виявляються в утворенні соціально-діяльнісних

проблем в процесі навчальної, бойової, вартової, повсякденної діяльності. У зв'язку з цим знижується їх ефективність, виникають помилки і аварії, здійснюються злочини в ситуаціях бойового чергування, виконання службово-бойових завдань.

О. А. Блінов у навчальному посібнику «Психологічне забезпечення переговорного процесу», розглядає переговори як активну діяльність сторін з перебуванням оптимального спільного рішення проблем. На нашу думку, психологічне забезпечення переговорного процесу, як комплекс технологій, які спрямовані на досягнення високої психологічної готовності військового до виконання бойових завдань має використовуватись в роботі психолога. Цей метод подібний до коученгово підходу у психології. Комунікація переговорів складається з зіставлення «я – позиція», щодо обміну інформацією між опонентами з приводу вирішення проблеми. Цей метод називається принциповими переговорами, він полягає в тому, щоб вирішувати проблеми виходячи з суті справи, а не торгуватися з приводу того, на що може піти кожна зі сторін. Метод передбачає прагнення до знаходження взаємної вигоди у конфліктній ситуації. В ситуаціях, де інтереси не співпадають, слід наполягати на такому результаті, який заснований на справедливих нормах незалежно від волі кожної з сторін. Метод принципів переговорів між учасниками передбачає жорсткий підхід до розгляду сутності справи, але передбачає м'який підхід до відносин. Цей метод дає можливість бути справедливим, одночасно оберігаючи дійових осіб від тих, хто міг би скористатися чесністю інших учасників конфлікту. [3, с. 10]

У своїй книзі Роджер Фішер і Уільям Юрі зазначають, що багато конфліктів виникають через те що, що люди займають певні позиції, а потім фокусують всі зусилля на захисті цих позицій, замість того, щоб визначити приховані потреби і інтереси, які змусили їх ці позиції зайняти. Таким чином, позиція несумісна з інтересами іншої сторони стає перешкодою для пошуку рішення, яка б враховувала приховані інтереси сторін, що беруть участь у ворожих стосунках.

Нами було опитано 50 військовослужбовців, різного віку від 25–55 років, їм було запропоновані методи педагогічної роботи, вони визначили найбільш необхідні, а саме: окрему групу нетрадиційних методів:

- лікувальної педагогіки – метод переконань; допомога у формуванні навичок саморегуляції, самодисципліни; зміцнення здоров'я засобами мистецтва (естетотерапія) – театр, кіно, бібліотекотерапія, співання, малювання (арттерапія) тощо; організація рухомих та інтелектуальних забав (імаготерапія); виховання на позитивних прикладах, вчинках, ідеалах (аретотерапія).

- виховання природою – передбачає знайомство з природою і оздоровлення засобами природи.

- використання народної педагогіки – метод словесний: релігія, природа і мистецтво, традиції, ігри та забави, казка, оповідання.

Висновки. Труднощі в наданні військовослужбовцям соціальної допомоги обумовлені складною структурою та різними причинами місця перебування, процес супроводу військовослужбовця в зв'язку постійними переміщеннями.

Рекомендації для фахівців з соціальної роботи та психологам, що працюють з військовослужбовцями потрібно починати з роботи над емоціями через бесіду, потім уважно вислухати іншу сторону, її інтереси, потреби і бажання і дати зрозуміти, що слова іншої людини і інших людей були почуті. З метою вивчення рівня усвідомлення військовослужбовцями власних емоцій, виявлення емоційного стану в середовищі, ефективним методом в бесіді є розгорнуті відповіді та правильні запитання. Для підтримки нормального клімату у військовому середовищі необхідно, щоб діяльність психолога чи соціального працівника задовольняла вимоги, які пред'являють до нього військовослужбовці, терпіння до співрозмовника, необхідність виговоритися. Велике значення має фахова допомога і вчасне виявлення стресового стану військовослужбовця, дати необхідне завдання для виконання. Так, кожний повинен знати ті вимоги, які пред'являються до обсягу і якості виконуваної роботи, строки й види контролю. Важливо пам'ятати - нічого не коштує так дешево й не цінується так дорого, як добре слово.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айзенк Г. Ю. «Психология: Польза и вред. Смысл и бессмыслица». – Минск.: Харвест, 2003 – 912 с.
2. Бондар Л. В. Проскурка Н.М. Соціальна психологія управління Курс лекцій / – К.: НАУ, 2014.
3. Блінов. О. А. Психологічне забезпечення переговорного процесу : навч. посіб. / О. А. Блінов. – К. : НАУ, 2013. – 248 с.

4. *Проценка О. Г.* Морально-психологічне забезпечення бойової підготовки з'єднань, військових частин та підрозділів Збройних сил України: Методичний посібник. – К.: Національна академія оборони України, 2000. – 30 с.

5. *Лемак М. В. Петрище В. Ю.* Методичне видання. Психологу для роботи. Діагностичні методики./ Ужгород.: Видовництво Олександри Гаркуші. – 2011.

6. *Мельничук І. М.*: Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій: (монографія) Тернопіль.: Економічна думка, 2010.

V. Sanzharovets

PECULIARITIES OF PEDAGOGICAL METHODS OF SOCIAL WORK WITH SERVICEMAN

***Summary.** The social work with serviceman and those who retired aims to organize assistance in addressing socio-psychological problems by providing information, psychological and corrective help. The dominant feature is the creation of a complex personal influence system in the context of service duties.*

***Keywords:** conflicts; serviceman; stress; counseling; anxiety; hysteria.*